

Kansalliskielen kivikkoinen syntyhistoria

Kansalliskielen synnyttäminen johonkin maahan on poliittisen tahdon asia ja usein myös itsenäisyystaistelun väline. Suomessa kävi niin, että Ruotsin siirtomaavallan vaihduttua Venäjään, alettiin kansallista suomen kielitämme kehittää venäläistämisen vastustamiseksi. Ruotsin vallan aikana vielä eliitti oli puhunut ruotsia, mutta Venäjän aikana lukemattomat sivistyneistön jäsenet siirtyivät käyttämään kotikielensä ja työssään suomea ja jopa suomalaistivat sukunimensä. Muutamassa vuosikymmenessä eri murteista luotiin yleiskieli, jota koko kansa ymmärsi ja oppi kouluissa, ja suomesta tuli myös yliopistojen ja kaikkien laitosten kieli. Tämä oli seurausta maan sivistyneistön vahvasta poliittisesta tahdosta.

Filippiineillä ei ole tällaista tahtoa vielä ollut. Johtavasta kielestä myös taistellaan edelleen maassa, jossa puhutaan 171 kieltä, ja jonne amerikanenglanti tunkeutuu kaikella voimallaan. Niinpä tuloksena on sekakielisyys – valitettavasti hyvin tavallinen tilanne monissa köyhissä maissa.

350 vuotta espanjaa

Filippiineillä tapahtui kansallinen herätys samoihin aikoihin kuin Suomessa, 1800-luvun lopulla. Filippiinit itse asiassa itsenäistyivät ennen meitä, ensi kerran jo vuonna 1898, kun se vapautui Espanjasta. Yksi kansannousua nostattava tekijä oli myös kielikysymys: oli kyllästytty vieraskielisiin isäntiin.

Espanja oli hallinnut kaukaista siirtomaataan Meksikon kautta 350 vuotta pienen pappien, plantaasinomistajien ja virkamiesten joukon avulla. Espanjalaiset tulijat alkoivat nimittää itseään sanalla *Filipino* ja ristivät valloittamansa saariston vastaavasti oman kuninkaansa mukaan *Filipinasiksi*. Todellisia filippiiniläisiä kutsuttiin halventavasti nimellä *indio* eli intialainen valloittajien erehdyksen takia, he kun luulivat tulleensa Intiaan. Sadoissa vuosissakaan espanjasta ei tullut maan yleiskieltä, koska sitä opetettiin vain niille harvoille alusmaan kansalaisille, joita tarvittiin hallitsemiseen. Päinvastoin, espanjalaiset munkit opiskelivat paikalliskieliä ja käännöstyönsä osana tekivät melkoisen urakan mm. luomalla monista kansan kielistä kirjakielen ja keräämällä suuria sanakirjoja.

Espanja oli silti satoja vuosia saariston ainoa sallittu sivistyksen kieli, jota vasta 1860-luvulla ensimmäiset *indiot* päästettiin opiskelemaan yliopistoon. Tämä vaihe merkitsi myös kansannousun alkua siirtomaavaltaa vastaan. Itsenäisyys- ja sivistystaistelun johdossa olivat ns. *ilustradot*, joista monet hankkivat sivistystä myös Euroopasta. Heistä tunnetuin on kansalliskirjailija- ja sankari José Rizal, jonka espanjalaiset teloittivat kapinallisena vain kaksi vuotta ennen maan vapautumista. Rizal korosti omien kielten merkitystä, mutta kirjoitti itsekin kuuluisat romaaninsa, *Noli Me Tangere* ja *El Filibusterismo*, espanjaksi.

Espanja oli myös kansannousun ja vapaustaistelun kieli, ja kun perustettiin ensimmäinen Filippiinien tasavalta 1898, sen viralliseksi kieleksi valittiin tietysti espanja. Tuohon aikaan espanjaa osasi jo monta kymmentä prosenttia kansasta johtuen yleisestä opetuksesta,

joka oli aloitettu pari vuosikymmentä aikaisemmin. Espanjan kieli on nyttemmin lähes kokonaan hävinnyt saarilla, sitä puhuu äidinkielenään vain muutama tuhat. Espanjan kieli näkyy enää paikkojen ja henkilöiden nimistössä. Muistona 350 vuodesta maahan jäi kuitenkin muita vahvoja piirteitä kuten katolinen uskonto.

Amerikanenglannin tulo

Uusi isäntä toimi alusta pitäen toisin. Kun Yhdysvallat osti maan Espanjalta ja verisen sodan jälkeen miehitti sen 1900-luvun vaihteessa, se alkoi ensi työkseen istuttaa maahan englannin kieltä. Vielä sodan kestäessä saapui ensimmäinen laivalastillinen englannin opettajia ja aluksi jopa amerikkalaiset sotilaat vetivät kielikursseja.

Vuonna 1908 tehtiin sitten ratkaiseva päätös, joka ennakoi maan nykyistä kielitilannetta. Kun perustettiin Filippiinien kielten instituutti (Institute of Philippine languages), jonka tehtävänä olisi opettajien koulutus kielten opetukseen, ei valittukaan kehitettäväksi kansalliskieleksi mitään maan omista kielistä, vaan vieras kieli, englanti. Päätöksen takana oleva Leon Ma Guerrero perusteli asiaa näin:

Ajatus Filippiinien saariston kielten opiskelusta on päältä katsoen hyvin vakuuttava; mutta näistä kielistä kiinnostuneiden nykyinen harras halu on yhdistää ne tai supistaa ne yhdeksi kieleksi joka, perustuen saarten päämurteisiin, voisi muodostaa välineen keskinäiseen ajatusten vaihtoon koko saaristossa ja saattaisi poistaa nyt tunnetun pakottavan tarpeen käyttää yhteistä vierasta kieltä Filippiinien asukkaiden ajatusten, tunteiden ja toiveiden välittämisen keinona." (Romualdez, 1936: 302.)¹

Niinpä pariksi vuosikymmeneksi tuli ainoaksi sallituksi koulukieleksi englanti. Kaikki eivät kuitenkaan olleet linjaan tyytyväisiä. Useat opettajat vaativat, että edes koulujen alaluokilla käytettäisiin maan paikalliskieliä. Vaatimukset kasvoivat 1930-luvulla ja johtivat lakiesityksiin asiasta. Maan uutta perustuslakia laadittaessa vuosina 1933–34 kansalliskielestä puhuttiin jo konkreettisemmin, ja kun Filippiinit sai osittaisen itsenäisyyden vuonna 1936 (Commonwealth), perustuslaissa suuntauduttiin vihdoin oman kielen kehittämiseen.

Marraskuun 13. päivänä 1937 perustettiin Kansallinen kieli-instituutti (Surian ng Wikang Pambansa, National Language Institute), jonka tehtävänä oli perustuslain mukaisesti "tutkia Filippiinien murteita yleisesti tarkoituksella kehittää ja omaksua kansalliskieli, joka pohjautuisi yhdelle olemassa olevista kansallisista kielistä".

Instituutin piti nyt tutustua jokaiseen kieleen, jolla oli vähintään puoli miljoonaa puhujaa, kerätä sanoja ja sanontoja, omaksua filippiiniläinen ääntämys- ja kirjoitusasu (fonetiikka ja ortografia), vertailla kielten liitteitä, ja valita tulevaksi yleiskieleksi kieli joka oli rakenteeltaan ja kirjallisesti pisimmälle kehittynyt ja maassa eniten puhuttu. Instituutille annettiin työhön vuosi aikaa.

¹ "The idea of studying the languages of the Philippine Archipelago is very plausible; but the present aspiration of those who are interested in these languages is to unite them or reduce them into a single language which, based on the principal dialects of the Islands, might constitute the means of inter-communication of ideas in the entire Archipelago, and which might obviate the absolute need now felt of using a common foreign tongue as a means of transmission of ideas, sentiments, and aspirations of the inhabitants of the Philippines." (Romualdez, 1936: p.302).

Kun kieli olisi valittu, Instituutin piti valmistaa kielioppi ja sanakirja kahden vuoden sisällä. Sen piti puhdistaa kieli tarpeettomista vieraskelisyksistä ja rakenteista ja rikastaa sitä lainaamalla omista kielistä ja murteista sekä espanjasta ja englannista – tässä järjestyksessä. Ja kansalliskieleen valittujen sanojen kirjoitusasuun piti noudattaa Filippiinien omien kielten kirjoitustapoja.

Vuonna 1937 Instituutti suositteli valittavaksi tagalogin ja julkaisi sen kieliopin (Balarila) sekä tagalog-englanti -sanakirjan. Tagalogin valintaa perusteltiin siltä, että tagalogiksi oli ilmestynyt eniten kirjallisuutta ja sen kielioppi oli kehittynein. Se oli myös puhutuin kieli maan tärkeimmän kaupungin eli Manilan ympäristössä.

Saariston kakkoskieltä puhuva lähes yhtä suuri kansa, bisayaa / visayaa puhuvat cebuanot loukkaantuivat valinnasta, jonka presidentti Manuel Quezon oli hyväksymässä heidän vahvasta cebuanon lobbaamisestaan huolimatta. Syntyi kielisota pariksi vuosikymmeneksi. Vuonna 1959 Opetusministeriö nimitti tagalogiin pohjautuvan kansalliskielen pilipinoksi. Nimellä piti vähentää kieliriitoja ja saada uudelle kielelle tukevampi kansalliskielen asema, koska nimi ei enää viitannut tagalogiin. Kiista kuitenkin jatkui, koska nimenvaihto vain heikosti naamioi kielen perustumisen melko täysin vain tagalogiin. Vastapuolen mielestä tagalog-taustaiset kielenhuoltajat menivät sitä paitsi purismissaan eli kielen puhtausvaatimuksissa liian pitkälle, kun he loivat jatkuvasti uudissanoja vain tagalogista.

1970-luvulla siirryttiin vähitellen käyttämään uutta kansalliskieltä, ensin koulujen alaluokilla ja sitten joka vuosi edeten korkeammalle koulutusasteelle aina yliopistoihin asti. Vuonna 1973 taas omaksuttiin kahden kielen politiikka, jossa ala-asteen kahdella ensimmäisellä luokalla käytettiin paikallisia kieliä, luokilla 3 ja 4 pilipinoa ja yläasteella ja siitä ylemmillä asteilla englantia.

Samalla alettiin suuntautua pilipino-nimen vaihtamiseen muotoon filipino, mikä toteutettiin sitten vuoden 1987 perustuslaissa. Ajatuksena oli, että pilipino oli historian aikana lainannut niin paljon monista muista kielistä sekä sanastoa että kirjaimistoa, että nimi filipino vastaisi kielen kehitystä ja kansainvälistymistä paremmin kuin p-muoto.

Tässä muuten näkyy vuosisadasta toiseen vallinnut taistelu filippiiniläisten ääntämisestä. Edelleenkin monille filippiiniläisille f-kirjain on melko mahdoton lausua. 1600-luvulta lähtien sitä on kuitenkin heille väkisin tyrkytetty, mutta vielääkään ei haluta luovuttaa! Espanjan kuninkaan nimi on ollut heille jatkuva kirous maan ja nyt kielenkin nimessä.

Kielten taistelu – englanti, filippiino, taglish

Filipinon / filippiinon hyväksyttiin aineksia monesta suunnasta, joten se oli nyt siis jonkinlainen kooste tagalog/pilipinosta, espanjasta ja filippiiniläistyneistä englannin sanoista. Kielioppi kuitenkin perustuu tagalogiin. Kansalliskieltä ymmärtää nykyisin 92 % filippiiniläisistä. Sen voi todeta milloin tahansa kuunnellessaan Suomeenkin muuttaneita filippiinoja. He eivät puhu keskenään suinkaan englantia, vaan filippiinoa, jossa kuitenkin englannin lainat ovat korvaanpistäviä.

Sekakieltä kutsutaan leikkillisesti nimellä taglish (tagalog + english). Luultavasti sekoittumistrendi vain vahvistuu, koska kaupunkielämän, teknologian ja tieteen

lukemattomat termit otetaan suoraan englannista. Tietysti ajan kanssa ne voivat filippiiniläistyä, mutta juuri nyt sanojen lainaamisen vauhti on niin kova, että ihmisten puheissa kesken kaiken kokonaiset lauseet tai suuri osa siitä ovat silkkaa (filippiino)englantia.

Tilanne jatkuu myös niin kauan kuin monet hallinnon tärkeät toimet hoidetaan puhtaasti englanniksi. Esim. Filippiinien oikeuslaitos toimii yhä englannin pohjalta niin että kansa ei voi kunnolla seurata edes oman asiansa käsittelyä oikeudessa. Vasta äskettäin on ylimalkaan alettu lakeja kääntää myös kansalliskielelle, mutta harvat juristit osaavat käyttää näitä termejä. Tilanne on melko samanlainen kuin Suomessa yli 100 vuotta sitten. Sama ongelma koskee esimerkiksi valtion laitoksia, joille vasta äskettäin on annettu myös omakieliset nimet. Kuvitelkaa tilanne, että teidän pitäisi arjessanne puhua Central Police Stationista tai Department for Foreign Affairsista ettekä olisi koskaan edes kuulleet niille suomenkielistä nimeä.

Osa sivistyneistöstä on onneksi suuntautunut kansalliskielen kehittämiseen. Erityisesti on kunnostautunut University of the Philippines, joka on laatinut mm. suuria sanakirjoja. Ateneo-yliopisto julkaisee paljon kirjallisuutta filippiinoksi/tagalogiksi. Valtiovalta järjesti monet vuosikymmenet kansallisen kielen viikon, mutta v. 1997 alettiin pitää elokuuta kansalliskielelle pyhitettynä.

Nyt julkaistavasta filippiinon sanakirjasta

Sanakirjan nimessä on myös sana tagalog, koska – tykkäämme tai emme – Filippiinien kansalliskieli perustuu tagalogiin. Ja koska monet ihmiset Suomessa tuntevat vain sanan tagalog. Ja koska Suomen viralliset tahot, jotka antavat vieraille kielille nimiä, eivät ole – ainakaan vielä – hyväksyneet sanaa filippiino. Ne olisivat tarjonneet tagalogin lisäksi sanaa pilipino, mutta se nimike taas vanhentui vuonna 1987. (Filippiiniläiset lainlaatijat tosin voivat kukaties vielä joskus palata omakieliseen nimeen...)

Suomalaisen käyttäjän ongelmat

Suomalaisten kannalta monien kielten sanakirjoissa ongelmana on erilainen kirjaimisto ja kirjoitustapa kuin meillä. Filippiinossa ei ole sitä ongelmaa. Probleema on sen sijaan, että kieli perustuu kantasanoihin ja niihin lisättyihin liitteisiin. Liitteitä voidaan lisätä kantasanan alkuun, keskelle tai loppuun tai jopa kaikkiin näihin niin että alkuperäinen kantasana melkein piiloutuu liitteiden sekaan. Joskus vielä käy siten, että tässä prosessissa jotkut kirjaimet muuntuvat ja sulautuvat toisiinsa naamioiden loputkin merkityksestä.

Kantasanat ovat tavallisimmin kaksitavuisia, esim. bása (lukea), súlat (kirjoittaa).

On siis tunnettava kantasana ylipäätään löytääkseen jonkin sanan isoista sanakirjoista. Löytäminen edellyttää jo kielen jonkinasteista tuntemista eli tämä tapa ei sovi ainakaan vasta-alkajille. Erityisen ongelmallisia ovat sanan alkuun tulevat liitteet. Sanakirjan tekijälle tuleekin tästä nyt suuri ongelma: järjestääkö sanat 1) kantasanan mukaan, kuten usein tehdään tagalogin / filippiinon sanakirjoissa vai 2) liitteineen aakkosjärjestyksessä?

- 1) Jos noudatetaan kantasanan mukaista aakkostamista, saadaan kyllä mukavasti toisistaan erottuvia sanoja ja nähdään helposti, miten samasta kannasta muodostuu eri sanaluokkia eli löydetään koko sanaperhe.

Ongelmana taas on sanan löytäminen sanakirjasta. Jos tekstissä on vaikkapa sana "ikinagagalak", miten löydät sen sanakirjasta? Sinun olisi tunnettava sen kantasana "galak" ennen kuin löydät sanan merkityksen. Tämä on mahdollista vasta pitkän opiskelun jälkeen.

2) Jos taas aakkostetaan sanat etuliitteineen, ongelmaksi tulee, että kaikki sanat näyttävät liikaa samanlaisilta. Sanat löytyvät kyllä, jos jaksat kahlata läpi monia sivuja samalla liitteellä alkavia sanoja, kuten mag-verbit tai substantiivit, jotka on luotu etuliitteillä pag- ja pagka-.

Sanakirjassa on päädytty jälkimmäiseen tapaan, koska haitoista huolimatta se on helpompi suomalaiselle lukijalle.

Ei pelkästään liitteistä muodostu ongelmaa, vaan tietysti sanat myös taipuvat kuten meillä. Niinpä verbien eri aikamuodot eli aspektit voivat näyttää kovin erilaiselta kuin perusmuoto. Esim. edellä mainittu "ikinagagalak" on preesens-muoto verbistä "ikagalak". Koska ikinagagalak on osa sanontaa, se löytyy myös sellaisenaan sanakirjasta, mutta lukemattomat muut taipuneet muodot eivät.

Filippiiniläisten ongelmat

Toisin päin, filippiinien ongelma on se, että suomen kielen nominit tunnetusti taipuvat 14 sijassa ja verbit taipuvat sekä suvussa että luvussa aikamuotojen lisäksi. Sanan perusmuoto ei siis vielä riitä puhumiseen eikä tekstin ymmärtämiseen. Vierasmaalaiselle pitäisi vähintään merkitä erilaiset taivutusvartalot näkyviin. Niin on monissa hyvissä sanakirjoissa tehtykin.

Miten voi esim. löytää sanakirjasta merkityksen sanoille "kättään" tai "tekivät"? Hyvä olisi edes merkitä se näin:

käsi (käde-, kätt-, käte-, käsi-) s. kamáy

tehdä (tee-, teke-) v. gumawa; gawin

Tähän sanakirjaan ei valitettavasti laitettu taivutusvartaloita, koska se olisi paisuttanut kirjan sivumäärää noin 200 sivulla ja julkaisupäivä olisi taas siirtynyt. Eikä sekään olisi oikeastaan riittänyt juuri siitä syystä, että on ensin tunnettava perusmuoto, että löytäisi nuo kaikki taivutusvartalot. Harras toiveeni on sen sijaan, että maahanmuuttajamme etsiytyvät nopeasti kursseille oppimaan suomen kielen taivuttelua.

Näitä ongelmia – molempiin suuntiin – lievittävät toivottavasti hiukan esimerkit, joita sanakirjaan on lisätty.

Sanavarasto ja sanojen valinta

Sanasto on kertynyt yli kymmenen vuoden aikana oppituntien ja oppikirjojen tekemisen oheistuotteena, mutta sitä on täydennetty jatkuvasti uusilla termeillä. Sanoja olen poiminut sekä sanakirjoista että Internetistä. Internet osoittautui monella tavalla loistavaksi apuneuvoksi: sieltä voi esim. tarkistaa miten ja kuinka paljon jotakin sanaa käytetään.

Aluksi aikomus oli tehdä vain hiukan isompi versio aiemmin julkaistusta taskusanakirjasta, jossa oli n. 3000 sanaa. Matkan varrella kuitenkin huomasin itse tarvitsevani isompaa sanavarastoa enkä enää halunnut aina etsiskellä sanoja monimutkaisesti englannin kautta – niin hyviä kuin monet hallussani olevat sanakirjat ovatkin. Usein huomasin myös, että suomen kielen synonyymejä joutui kaivamaan muististaan liian vaivalloisesti. On paljon helpompi, kun on annettu valmiita vaihtoehtoja.

Viimeiseksi työksi lisäilin esimerkkejä monien tavallisten sanojen käytöstä. Tätä olisin voinut jatkaa vielä muutaman vuoden ja muutama sata sivua, mutta johonkin oli piste pantava.

Lopuksi

Toivon, että kirja löytää käyttäjänsä. Toivon myös, että käyttäjät kertovat minulle kokemuksistaan ja ehdottavat lisäyksiä ja muutoksia mahdollista seuraavaa painosta varten. Kiitän vielä kerran kaikkia, joiden avulla kirja on syntynyt.